

In the article the motives and images opposition "foreign country — the motherland" are investigated in I. Temertey's poetry. Time and space are allocated as dominant components.

Key words: opposition "foreign country — the motherland", time, space, character, motive.

Олійник С. М.,

старший викладач Київського університету імені Бориса Грінченка,
кандидат філологічних наук

ОСОБЛИВОСТІ ТВОРЕННЯ ЖІНОЧИХ ОБРАЗІВ В УКРАЇНСЬКІЙ ФАНТАСТИЦІ ДРУГОЇ ПОЛОВИНИ ХХ ст.

У статті розглянуто основні погляди в українській фантастичній літературі щодо ілюстрації трансформації образу жінки в суспільстві майбутнього. На прикладі раціональної фантастики О. Бердника та Миколи Руденка, а також фентезійної прози М. і С. Дяченків простежені відмінності у тлумаченні жіночих образів у цих типах літератури про надзвичайне з огляду на соціальну реалізацію, психічні особливості, сексуальну поведінку героїнь. Проаналізовані відносини «жінка — влада», «жінка — материнство», «жінка — кохання» у текстах зазначених письменників, простежено зв'язок з традицією при інтерпретації жіночих образів.

Ключові слова: раціональна фантастика, фентезі, маскулінне, фемінне, трансформація образу.

З огляду на унікальну здатність фантастики екстраполовати реалії сучасності у майбутнє, вона є яскравим виразником змін, що відбуваються у реалізації ролі жінки в суспільно-політичному та культурному житті. Зображення жінки в раціональній фантастиці залучає якнайдрібніші деталі сьогодення, що, можливо, розкриються в майбутньому, адже письменники мимохіть реагують на сучасність [7, 461].

Д. Айдачич зазначає: «У слов'янських літературах, що перебували під радянською цензурою, мотиви еротизації присутні меншою мірою» і робить цікаве спостереження: «У зображенні еротизації суспільства майбутнього у творах слов'янських письменників введення мотиву вільного кохання пов'язане з матеріальним добробутом. Багатство створює культуру насолоди, з якою споріднені широка й легкодоступна пропозиція різного роду насолод...» [1, 31]. У творах О. Бердника легко віднайти ілюстрацію такої тези. Наприклад, у романі «Зоряний Корсар» земляни потрапляють на планету, що задихнулася в пороках сьогодення: основною розвагою і метою її жителів стає статевий акт. Так само в оповіданні «Дві безодні» люди, розбещені опікою машин, займаються лишень задоволенням сексуальних потреб. Цікаво, що єдиними створіннями в обох творах, які уникають такої сумної кінцівки, є жінки, порятовані власними гідними душевними якостями. У цьому сенсі для творчості Бердника жінка виступає втіленням вершинної істоти, значно чистішої та досконалішої, ніж чоловік.

Позбавлена властивості сексуальності бердниківська фантастична жінка дорівнюється світлому романтичному образу ідеальної людини. Підґрунтям такого прочитання жіночого персонажа стає сприйняття письменником жінки як унаочнення власної ідеї майбутнього синтезу логіки та ірраціональності як визначальної риси майбутньої людини. Жінка виступає у творах фантаста як оракул, жриця Істини, чоловік завжди перебуває на вторинних позиціях, його функція — наздоганяти. Дихотомія жінка — чоловік переноситься на протиставлення ідеальної істоти, фантастичної надлюдини і соціуму, що змушений дотягуватися. Такими є героїні романів «Зоряний Корсар» — Громова, Гледіс, «Діти Безмежжя» — Біла Зірочка, Ріона, Зоря. Наприклад, у романі «Вогнесміх» Русалія має повний комплект традиційних жіночих окрас: скромна, щира, привітна, красива, звісно. Однак її функція у тексті далеко не фемінна: вона піонер. Русалія цікавиться зовсім не традиційними для жінки питаннями міжособистісних стосунків, її хвилюють виклики Всесвіту, дівчина подорожує по найвіддаленіших куточках планети, ознайомлюється з медитативними техніками загублених у пралісах племен тощо [2]. Герой перебуває у позиції учня, якщо не сина. Русалія — жінка-мудрець, так само й решта героїнь Бердника.

Звісно, таке прочитання жіночого образу спровоковане тим, що від раніших творів О. Бердника до його пізнішого доробку відчувається потужний струмінь неоромантичної стилістики: загострена емоційність, героїчна пафосність, естетизація, ліризм, індивідуалізм тощо. Так, у романі «Діти Безмежжя» провідною ідеєю є витворення досконалої людини, яка має багату духовність та прекрасні людські якості помножені на розвинені інтелектуальні потреби (можна порівняти з «аристократом духу» О. Кобилянської). Однак вимоги раціональної фантастики накладають свій відбиток: герої перейняті суспільними проблемами, а не особистими (любовна лінія Галі-Громова та Григора-Меркурія окреслена скупом). Вони навіть наодинці майже не говорять про власні почуття, натомість із захватом діляться поглядами щодо тих ду-

ховних шпилів, які має здолати людина). Кожен із них діє від імені всього людства [4]. Щастя для таких героїв можливе лише за умови суцільної гармонії у світі, вони — безнадійні альтруїсти. Їх можна було б запідозрити у шаблонності, сухій манекенності, відірваності від життя. Проте не слід забувати, що персонажі фантастичного твору покликані виразити авторський погляд на місце і завдання людини у світі, людини у жодному разі не конкретної, а представника цілої планети.

Незважаючи на жорсткі вимоги фантастичного твору, письменник усе ж зміг передати свою концепцію кохання, що як і в романі «Діти Безмежжя» є переосмисленням Платонові легенди про андрогіна. Леся та Богдан, Ур та Ісварі, Меркурій та Громовиця, що знайшли один одного в чужому світі, Зоряний Корсар та Гледіс, — усі вони втілюють ідею про половинки єдиного серця.

Без боротьби і пошуку нового людина загубить не лише талант, вважає О. Бердник, вона загубить і власну людськість. Коли людина зупиняється, вона рухається назад, — доводить письменник у повісті-антиутопії «Дві безодні», тому тільки потяг у вишину робить людину людиною [3].

У цьому сенсі небо і зорі набувають значення символів прекрасного, вершинного, справжнього шляху людини. Ім'я головної героїні Зоря має подвійне навантаження: з одного боку, воно, отримане від матері, яка ностальгувала за життям «під зорями», втілює спогад про прекрасне втрачене минуле, якому раніше зовсім не надавали значення (характерна риса антиутопії), з іншого — натякає на якусь таємницю, штовхає до її відкриття, тобто до майбутнього. Відтак і сама постать героїні огорнута в романтичний серпанок шукачки істини й прекрасного, яка «не могла задовольнитись бездумним існуванням», воліла померти, але побачити «чудову мрію» [3, 659]. І хоча у повісті відбувається зіткнення героїні з масою, натовпом, що є опорою zdegradovanій системі існування, похмурі тони, властиві антиутопії, розвиваються від непогамовного неоромантичного струменя: як і в решті своїх творів О. Бердник показує, що мрія поруч, варто лише простягнути до неї руку і вхопити, мов синього птаха.

Ідеал О. Бердника — неоромантична людина, яка поривається до духовних вершин, відкидаючи сите бездумне животіння. Так само, як Леся Українка чи О. Кобилянська, письменник захоплений потужною волею, рідністю своєї героїні, що наважилася переступити обмеження соціуму і піднятися на поверхню океану.

Тісне поєднання духовного світу особистості і рис її зовнішності характерне для оповіді О. Бердника, він захоплений одухотвореністю своїх героїв, яка проступає і в їхніх завжди прекрасних рисах (наприклад, Зоря у романі «Діти Безмежжя» чи Громовиця із «Зоряного Корсара»). Героїня завжди атлетична, з ясними блакитними чи карими очима та світлим чолом. Неодмінним атрибутом є довга коса (але жодної косметики). Жінка типово (в традиціях Лесі Українки, тобто неоромантичних) досконала. За допомогою кількох зовнішніх штрихів постає образ, що уособлює в собі цілу палітру емоцій, моральних переконань і рис характеру, властивих типовій героїні фантастичного твору.

О. Бердник приділяв красі жінки досить багато уваги, що в принципі характерно для автора-чоловіка твору фентезі чи раціональної фантастики. Кожна з його героїнь яскрава красуня. Таким чином жіночий образ реалізує два основні завдання у тексті: естетичне та дидактичне. Жінка прекрасна, бо вона прекрасна й душевно. Вона взірєць для чоловіка.

Бердник не зупиняється на таких традиційних чеснотах жінки, як материнство, піклування про родину. У цьому сенсі вінцем порухів серця жінки стає кохання до чоловіка, що стоїть, однак, поза обов'язком (ще одна суто маскулінна риса).

Жінка у Бердника справжній воїн, мужній і витривалий. Марія Райдуга п'ятнадцять років живе серед іншопланетників щоа, фактично підкорюючи їх своїй волі. Любить бердниківська жінка і владу: до того, що вона володарює над чоловіками силою авторської інтенції, так письменник віддає їй ще й керівні функції у суспільстві майбутнього (Громовиця є членом загону космократорів — будівничих космосу; Планетарна Мати очолює усю освітню систему тощо). Власне, у цьому О. Бердник не був новатором: численні автори як слов'янського, так і західного простору моделювали можливий матриархат.

У Миколи Руденка спостерігаємо значно традиційнішу інтерпретацію жінки в майбутньому. Так, у повісті «Ковчег Всесвіту» головна героїня Гелена стає своєрідним призом, який забирає переможець [8]. Вона позбавлена блискучих аналітичних здібностей чоловіків-персонажів (як і решта жінок у творі), не здатна самостійно мислити і віддається сильнішому. Представлений і інший тип жінки — Сильвія, яка має сильніший характер, але не реалізує себе як особистість, здобуваючи комфортне існування на стероризованому астероїді завдяки власному тілу. Навіть її допомога Прокопу трактується як спонтанний акт доброзичливості до коханця.

У Руденка, творчість якого також позначена романтичним струменем, жіночий образ теж представлений у категоріях порядності — непорядності, краси натуральної — краси штучної. Однак не йдеться про відмову від опису сексуальності жінки. Навпаки, підкреслено статево привабливість героїнь, їхнє бажання сексу (хоч і трактоване автором як вторинне щодо духовних потреб). Звертає увагу письменник і на сексуальні звички жителів астероїда: з огляду на умови життя одружувалися між собою члени родини, однак існувала заборона на народження дітей. Письменник розмежовує поняття шлюбу і дітонародження, шлюбу і кохання, які за його припущеннями не обов'язково дорівнюватимуть одне одному.

Осмилення трансформації жіночого образу не буде повним, якщо не залучити до аналізу твори фентезі. Адже природа фантастичного у цих двох жанрах літератури незвичайного відмінна з огляду на стрибкоподібний характер фантастичного припущення у фентезі, що миттєво змінює природу буття на відміну від плавного вrostання у тканину реальності, як у раціональній фантастиці [6, 102]. Візьмемо для прикладу творчість М. і С. Дяченків.

Лана, головна героїня твору, пройшовши серію надзвичайних випробувань (бійка з життєїдом, польоти серед хмарочосів, поєдинок із Мисливицею та Цар-матір'ю), виявилася достойною для двобою з нелюдською жорстокістю Заводу. І вона перемогла, правда у своєрідний спосіб — стала джерелом енергії, серцем переродженого Заводу: «У моєму серці стільки енергії, що вистачає на всіх. Щоразу опівночі я розливаюсь дротами, по частинці приходжу в кожен дім, щоб зігріти й підбадьорити. Щоб дати жагу до життя — ще на одну добу» [5, 407].

Завдання фентезійної жінки — визначити власне місце та лінію поведінки в «істинній реальності», найчастіше зростає з нею і остаточно втекти від повсякдення. І хоча твори фентезі значно більше людиноцентристські, аніж твори раціональної фантастики, на жіночому персонажі це не позначається. Очевидно, внаслідок межової героїзації образу жінки, якій відмовлено у прояві сердечних поривань на угоду виконанню традиційно чоловічих функцій. Спостерігаємо трансформацію пасивної жіночої лінії поведінки у активну реалізацію соціальних обов'язків, що, як правило, асоційовані з маскуліним у культурі.

Образ жінки в літературі фантастичній та фентезійній потрапляє в силове поле вимог, що їх ставить такий тип літератури. Він типізується та набуває романтичних рис. Трансформація спостережена на рівні потрактування ролі жінки у вимірах фантастичного твору: вона героїзується, функція материнства стає вторинною порівняно з обов'язком перед соціумом та коханням до чоловіка, жіночий образ активніший, ніж чоловічий, жінка реалізується через владні ролі та функції воїна й піонера.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Айдачич Д.* Футурославія. Літературознавчі огляди про футурофантастику / Деян Айдачич. — К.: Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет», 2010. — 171 с.
2. *Бердник Олесь.* Вогнесміх / Олесь Бердник. — К.: Тріада-А, 2006. — 550 с.
3. *Бердник О.* Діти Безмежжя: [романи і повісті] / Олесь Бердник. — К.: Тріада-А: «Афон» ВД, 2004. — 680 с.
4. *Бердник О.* Зоряний Корсар: [роман] / Олесь Бердник; [передмов. Г. Прашкевича]. — К.: Тріада-А: «Афон» ВД, 2004. — 572 с.
5. *Дяченко М. і С.* Дика енергія. Лана. — Вінниця: ПП «Видавництво «Теза», 2006. — 414 с.
6. *Ковтун Е. Н.* Поэтика необычайного. Художественные миры фантастики, волшебной сказки, утопии, притчи и мифа / Е. Н. Ковтун. — М.: Изд-во МГУ, 1999. — 308 с.
7. *Литературный энциклопедический словарь* / под ред. В. М. Кожевникова, П. А. Николаева. — М., 1987. — 752 с.
8. *Руденко М.* Ковчег Всесвіту: футурологічний роман [Електронний ресурс] / М. Руденко. — К.: Веселка, 1995. — Режим доступу: <http://argo-unf.at.ua/load/156-1-0-1261>. — Назва з екрану.

В статье рассмотрены основные взгляды в украинской фантастической литературе касательно иллюстрации трансформации образа женщины в обществе будущего. На примере рациональной фантастики Олесь Бердника и Николая Руденко, а также фэнтезийной прозы М. и С. Дяченко прослежены различия в толковании женских образов в этих типах литературы о необычном, учитывая социальную реализацию, психические особенности, сексуальное поведение героинь. Проанализированы отношения «женщина — власть», «женщина — материнство», «женщина — любовь» в текстах указанных писателей, прослежена связь с традицией при интерпретации женских образов.

Ключевые слова: рациональная фантастика, фэнтези, маскулинное, феминное, трансформация образа.

The article reviews the basic views in Ukrainian's science fiction literature of the transformation of the image of women in future society. On the example of rational fiction Oles Berdnyk and Mykola Rudenko and fantasy prose M. and S. Dyachenko traced the differences in the interpretation of women's images in these types of literature on supernatural due to the implementation of social, psychological characteristics, sexual behavior of heroines. The relationship of "woman — the power", "a woman — Motherhood", "a woman — love" in the texts of these writers and the connection with tradition in the interpretation of women's images is analyzed.

Key words: rational science fiction, fantasy, masculine, feminine, transformation of the image.